

חאג' אמין הנוראי

עוד בשיחתי הראשונה עם סיד חמאמי ז"ל, שליח אש"ף בלבדון, שנערכה בתנאים כימעט-מחתרניים (אם כי הודעתי עליה, מייד לאחר מכן, לראש-הממשלה יצחק רבין) הסכמתי עימו על כלל יסודי: לא נדבר על ההיסטוריה. אני לא אנסה להפכו לציוני, והוא לא ינסה להפיכני לאנטי-ציוני.

רישמית דבקנו שנינו בכלל זה עד שנרצח. בירי קיצוניים שליחי-עיראק, ביגלל שיחות אלה. בהמשך שייחתינו לא עמדנו תמיד במיבחן. בשיחות בין אויבים שוררת, בדרך הטבע, סקרנות רבה. כל אחד מן שנינו ביקש לתור במיסתורי המוח של זולתו, כמו סירת בנוף בלתי-ידועה. כך גם התגלגלה פעם ה שיחה אל חאג' אמין אל-חסייני, המופתי של ירושלים.

המופתי

כמו כל בני-דורי היה הודיים בארץ, למדתי לשר נוא את המופתי למן הר גע שבו שמעתי עליו לראשונה. לגבינו היה שטן-על-ארמות, דמות מיפצלתית, רוצח נתעב, מין היטלר שני.

גדהמתי לשמוע מפי חמאמי הערכה שונה לגמרי. "המופתי היה איש טוב", אמר. "הוא היה פטריוט אמיתי. נכון, הוא היה בעל אופק צר והבנה מוגבלת, איש דתי קנאי, אבל הוא היה המנהיג הפלסטיני היחיד בתקופתו שלא היה מושחת, ושלא דאג רק לעצמו. הוא היה נאמן לעמו, ולכן אנו מקוריים את זיכרו."

נזכרתי בהערכה זו — ששמעתייה לאחר-מכן גם מפי פלסטינים נאורים אחרים — בהקשרי לדברים שנאמרו על המופתי בסידרה עמוד האש, חששתי מאוד. לא האמנתי כי משהו ברשות-הידידות יעז לנסות ולטפל באופן אוניטטיבי באיש זה, שהפך סמל-שינאה כה מובהק.

הופתעתי לטובה. עורכי הסידרה הציגו את המופתי כפי שהוא נראה בעיני החוקרים האוניטטיביים: מנהיג לאומי פלסטיני. אולי היחיד שחזה מראש את ההתנגדות הבלתי-נימנעת בין הציונות ובין התנועה הלאומית הפלסטינית. בשעה שהאוכלוסייה הפלסטינית הייתה עדיין רדומה, מבלי להבין את הסכנה לקיומה הלאומי שמתגבשת והולכת לנגד עיניה, ניסה המופתי לעורר ולארגן תנועה-התנגדות.

חשוב מאוד שבין את מניעיהם של הערבים באותה תקופה, כשם שחשוב שהערבים בינו את הגורמים הנפשיים והמעשיים שהביאו את הציונים לכך שניהגו כפי שנהגו. פיתרון מדיני אינו זקוק דווקא להבנה הדדית, אך שלום אמיתי מחייב הבנה כזאת. משום כך גם חשוב להבין כיצד רואים הפלסטינים את חאג' אמין.

המופתי היה, מבחינות רבות, דמות טראגית. הוא מצא את עצמו בראש ציבור מפורז, שחסר לו אירגון חברתי יעיל, ושעמד לפתע מול תנועה היסטורית מורדנית ונחושת-החלטה. בתנאים אלה, נגזר עליו כישלון מראש.

אגדות רבות נקשרו לשמו. חלקן נוצרו לשם תעמור לה, ונותרו כאמיתות היסטוריות. למשל: יחסיו של המופתי עם הנאצים. רבים משוכנעים עדיין כי המופתי הוא ששיכנע את היטלר לבצע את השואה, ושמיאל תפי קיד חשוב בניצוח על רצח המוני זה.

יש בכך מעט מאוד אמת. המופתי ברח בימי המילימה לעיראק, כאשר השתלטה שם תנועה לאומית, שזכתה אל-מרכת הגרמנים. כמו רוב הערבים — וביניהם אנואר אל-סאדאת — ראה המופתי בגרמנים בעלי-ברית פוטנציאליים, על פי העיקרון האומר ש"האויב של אויבי הוא ידידי". הגרמנים לחמו בבריטים ובצרפתים, שני הגורמים הקולוניאליים השנואים ביותר במרחב באותם הימים. בעיראק, כמו במצרים ובארץ-ישראל, ציפו הערבים לבוא הגרמנים כדי שצפחה לגאולה.

קל יותר להבין זאת אם זוכרים כי גם פטריוט ציוני קיצוני כמו אברהם שטרן, הוא יאיר, היה מוכן בהחלט להעזר בנאצים כדי לסלק את הבריטים מארץ-ישראל. אחרי כישלון המרד הלאומי בעיראק, ברח המופתי לגרמניה. שם התקבל בקרירות רבה. הנאצים לא ראו בו בעל-ברית בעל-ערך. היטלר זילזל בו, ולמעשה לא היה למופתי שום תפקיד. כמו שליחיהם של עמים מדרים כמים רבים, שביקשו להיעזר בגרמנים, בילה את זמנו בגרמניה באפס-מעשה. לגרמנים היו או דאגות אחרות. יתר על כן, מכיוון שהנאצים התייחסו ברצינות רבה לתורת-הגזע, שעל פיה הערבים שייכים לגזע השמי הנחות, גם לא היה בסיס אידיאולוגי לתמיכה אפשרית של היטלר בשום עזרה אידיאולוגית או מעשית. שינוי אתו הגיוענית ליהודים היתה לאין שיעור יותר עמוקה ושוורשית מאשר ההתנגדות של הפלסטינים לציונים.

שמוניעיה היו לאומיים. גם בדיעבד אין המופתי הופך דמות סימפאטית, ואיינו חייבים לסלוח לו את שיטותיו. הקצאות הוחתת, ש ציינה אותו כשם שהיא מציינת את הדומים לו במחנה שלנו, ראוייה לגינוי. אך טוב שנעשה מאמץ להבין את

מניעי אויבינו, בעבר ובהווה. הדבר דרוש כדי לבנות עימם עולם חדש בעתיד, ויש לברך את עורכי עמוד האש על נסיונם הכן בכיוון זה.

שיעור

הסופר חיים באר, בעל נוצות, רמז לא מכבר בשיחה בשניים בטלוויזיה שהוא חובש כיפה מתוך דווקאונים. הוא הישוה את עצמו לערבים המסתובבים בתחנת המרי כזית בתל-אביב כשהם חובשים כפייה, ביודעים שהם מעוררים על עצמם בכך שינאה, ושם יהיו הקורבנות הראשונים של זעם ההמון אם יתפוצץ במקום מיטען של חומרי-נפץ.

היה זה הסבר מעניין למיצוזה הדתית לכסות את הראש. על-ידי נשיאת סימני-הכר בולט, המבדיל בינו ובין סביבתו, מכריז האיש הדתי בכל רגע: "הנני!" אין הוא יכול לברוח מדתיותו. הוא נאלץ להפגין אותה יום-יום ושעה-שעה. הוא נציגה הבולט. הדבר מעלה את עוצמת המוטיבציה שלו.

פעם התארחתי אצל ליברל יהודי בעיר בולטימור.

האיש, אדם אמיד ומכובד, הוא אב לבן בגיל האוניברסיטה. הצעיר היה מגדולי-שיעור, בעל זקן ארוך ופרוע. מדי יום הסתבך ברחוב ובאוטובוס בתקריות, כשאנשים מטיחים בפניו דיברי שינאה ומשטמה. היו אלה ימי מיל-חמתי-אויט-נאם, והשינאה לרדיקלים הצעירים, שונאיי המילחמה וחובבי-הכושפים, היתה רבה. קולנית ואלימה. שאלתי את הבחור מדוע אינו מסדר את שערו ומתי גלח. אחרי הכל, אמרתי, אם רצונך להשפיע על בני-אדם ולהנהיג להם את השקפתך, מדוע לעורר את התנגדותם האינסטינקטיבית כבר ברגע הראשון, בשל דבר של מה-בכך?

תשובתו נחרתה בזיכרוני: "אני מנסה להזדהות עם הכושפים, אני שואל את עצמי: מה מרגיש אדם שצבע-עורו מכריז על היותו בן-מיעוט, שכל האנשים מתייחסים אליו, למן המבט הראשון, על פי ציבעו? יש הרבה אנשים השונאים יהודים, אך את רוב היהודים אי-אפשר להכיר במבט ראשון. יהודי הנהוג ככל אמריקאי קאי יכול להיטמע בקהל של נוסעי-אויטובוס, ואילו הכושי אינו יכול להסתתר לו להיטמע. הוא כושי בכל רגע של חייו."

"לכן אני מגדל את שיערותי. זה מזהה אותי מן המבט הראשון. זה הופך אותי מידי אוניטטי לשינאה, כך אני מרגיש מה שהם מרגישים." "אתה היהודי האמיתי ביותר שפגשתי מימי."

המטרו האחרון

ברמאללה

סרטו של טריפו, המטרו האחרון, המוקרן עתה בארץ, נפתח בסצנה שהיא, לדברי הבמאי, אוטו-ביוגרפית. ילד הולך ברחוב בפאריס. הוא עובר על פני חייל גרמני. בתנועה אנושית פשוטה פורע הגרמני את שערו של הילד, בחיבה, ואולי בעגועים לילד שלו. אמו של הילד, הרואה זאת, גוערת בו ומורה לו ללכת ולחפוף את שערותיו, כדי לנקות אותם ממגע הגרמני. נזכרתי בכך כאשר סיפר לי ידידי, המשרת ברמאללה, על מיקרה דומה שקרה לו.

כשאנחנו חושבים על הכיבוש הגרמני באירופה, עומדת לנגד עינינו התמונה הנוראה של השואה. אבל הגויים לא ראו את הגרמנים כפי שראו אותם היהודים. ובוודאי לא הצרפתים.

כאשר כבשו הגרמנים את צרפת, בקיץ 1940, הם יצאו מגידרם כדי להתנהג ככובשים נאורים, ידידותיים. אדולף היטלר אמנם בו לצרפתים, אבל הוא היה מעוניין ביחסים טובים עימם, לפחות כל עוד נמשכה המלחמה. ולגבי הגרמני הממוצע, צרפת הייתה ארץ של תרבות גבוהה יותר, נשים יפות יותר, אורח-חיים קוסם יותר. הדבר נראה היטב בסרט הכן והאמיתי של טריפו. החיילים הגרמניים מטיילים ברחובות, מתערבים באו-לוסיה, מפרטטים עם הבנות, יושבים בבתי-הקפה, מבקרים בתיאטרון, משתתפים במסיבות. כאשר גיבורת הסרט מבקרת במפקדה הגרמנית, היא נוכחת לדעת כי קציני הממשל הם נטימנטליים ומופרעים ככל האדם.

במשך חמש שנות הכיבוש זה השתנה בהדרגה. המחתרת החלה פועלת. פעולותיה היו מצומצמות, אך פעולות-העונשין של המימשל הצבאי היו פרועות. ככל שהפך השלטון נוקשה ואכזרי יותר (היו שם חכמים שהטיפו למדיניות "היד הקשה"), כך גבר כוחה של המחתרת. נוצר מעגל-הקסמים הקלאסי: טרור וטרור-נגדי, כאשר כל סיבוב מגביר את שינאת האוכלוסייה לגרמנים ולצרפתים ששיתפו עימם פעולה. ככל שבגרה השינאה, כך גברו ממדיה ויכולתה של המחתרת.

בסרט נושט השחקן הראשי בסופו של דבר את התיאטרון ומצטרף למחתרת. כמוהו עשו במציאות רבים וטובים.

המושלים הצבאיים הגרמניים לא היו מטומטמים. רבים מהם היו חיילים מיקצועיים, אנשים הגונים, שלא היו נאיביים. המפקד של פאריס הוצא להורג כאשר נתגלה הקשר נגד היטלר. אך הדבר לא עזר להם: החוק הפנימי הטמון בכל כיבוש פעל בעל כורחם ובניגוד לרצונם. לבסוף הם נראו בעיני הצרפתים כמיפצלות.

אומרים שאין אהבות שמחות. אין גם כיבוש ליברלי. יש רק דרך אחת להשתחרר ממעגל-הקסמים של הכיבוש: להסתלק ממנו בעוד מועד. לפני שמאחרים את המטרו האחרון.

חוק ההיצע והביקוש

בשעתו ספרתי במדור זה על ידידי הלבנוני הצעיר בקאהיר, שניבא לפני שנה, על פי שיקולים מסחריים טהורים, כי האיית-אללה רוח-אללה חומייני ימכור את בני-הערובה האמריקאיים ערב הבחירות בארצות-הברית, כשהמחיר יהיה גבוה ביותר. היה נדמה כי נבואה זו תתגשם בדיוק, אך המשא-המתן נמשך עד לרגע האחרון של ממשלת קארטר, והנבואה התבררה.

עוד מסתבר כי ידידי צדק בכל זאת. הגילויים על מהלך המשא-המתן מראים כי המנהיג האיראני שינה את עמדתו לפתע בחודש ספטמבר, כחודשיים לפני הבחירות האמריקאיות. אז נפתח משא ומתן מזורז, שעמד להסתיים תוך ימים. אך דווקא באותם הימים פרצה מלחמת עיראק-איראן, שאיש לא ציפה לה. ממשלת טהראן שותקה והמשא-המתן נעצר. כפי שציפה ידידי, היו תוצאות המשא-המתן על גורל ה-52 תלויות בתנאי השוק — חוק ההיצע והביקוש. למחרת הבחירות ירדו המניות של בני-הערובה באופן תלול. אחרי שקארטר הפסיד בבחירות, ירד הביקוש לבני-הערובה באופן דראסטי. איראן, שתבעה תחילה 24 מיליארד דולארים, נאלצה לרדת ל-7.9 מיליארד. מה שמוכיח שוב לכל המשחקים בבורסה: צריכים למכור ברגע הנכון.

כדאי לך עברית טובה

ראיתי את היסממה, ולא האמנתי למראה עיני. מי יגול עפר מעיניך, ברל? שלט גדול ניצב לצד הכביש, ועליו התנוססה בגסות בעל-ברית הקריאה:

"כדאי לך הסתדרות חזקה!" איני יודע מי המציא את הפסוק המיפצצתי הזה. אבל אני מקווה שיעשה לו מה שהוא עושה לשפה העברית.

מושק

אפשר לומר: "דרושה לך הסתדרות חזקה." אפשר לומר: "הסתדרות חזקה כדאית לך." ואם תר-צו: "כדאית לך הסתדרות חזקה." נוסח זה אינו פאר היצירי רה הלשונית, אך נסבל. רוצים משהו יותר "עמי" משובש? נסו: "כדאי לך שהסתדרות היה חזקה." או אף: "כדאי ש'תהיה לך הסתדרות חזקה." אפשר, איכשהו, בקושי, אך בשום פנים ואופן אין השפה העברית סובלת את הנוסח "כדאי לך הסתדרות חזקה." והי פשוט שגיאה גסה. ואיני מעלה על דעתי שאירגון-עובדים כלשהו בעולם יבחר בסיממה ראשית שכולה שגיאה לשונית פשוטה. ואם אצטרף לבחור בין הסתדרות חזקה ובין שפה בלתי-משובשת, יהיה עלי להחליט מה כדאי לי יותר.